

**Paul Hockenos, *Homeland Calling, Exile Patriotism & the Balkan Wars*,
Cornell University Press, Ithaca & London, 2003.**

Naslov knjige, *Homeland Calling*, je bilo ime organizacije, ki je na demonstracijah kosovskih Albancev v New Yorku in Washingtonu delila prijavnne liste za Kosovsko osvobodilno vojsko. Bilo je leto 1998 in za organizacijo do takrat ni še nihče slišal. Od leta 1913, ko je bilo Kosovo z odločitvijo mednarodnih velesil dodeljeno Srbiji, in se val množičnega izseljevanja kosovskih Albancev ni več prelomil, končna osvoboditev izpod srbske nadvlade še nikoli ni izgledala bolj neizvedljiva. Daytonski sporazum je za kosovske Albance pomenil najhujše razočaranje, saj so pričakovali, da bodo vključeni v teritorialno in pravno razrešitev razbitin Jugoslavije in bo Kosovu priznan neodvisni status. Daytonski sporazum pa ni samo povsem obšel kosovskega problema, ampak je tudi dokončno porazil miroljubno politiko pasivnega odpora Ibrahima Rugove. Tako je dobila opcija oboroženega odpora po letu 1996, povsem razumljivo, večjo težo. Pa vendar je izgledala zamisel boja proti profesionalni srbski vojski, ki je premogla oborožitev cele bivše države, povsem utopično. Še bolj utopično je bilo pričakovati, da bi mednarodne velesile, ki za kosovske Albance še nikoli niso naredile nič dobrega, bile pripravljene tokrat kaj ukreniti, ali jih celo podpreti v oboroženem odporu. Kako se je iz teh dveh utopičnih pričakovanj, različnih kosovarskih politično profiliranih organizacij, več različno delujočih lobijev in v okviru neodločne, v Bosni povsem diskreditirane evropske politike ter z drugimi problemi zaposlene ZDA izcimilo to, da je junija 1999 srbska vojska s celotnim srbskim državnim aparatom vred zapustila Kosovo?

Zgodovinsko ozadje prizadevanj kosovskih Albancev za osamosvojitvev izpod srbske dominacije v okviru albanske diaspore je dolga, zapletena in fascinantna zgodba. Izseljenci v ZDA so po letu 1913 živeli v pomanjkanju, da so lahko večino svojega zaslužka pošiljali domov oziroma darovali domoljubnim organizacijam. Ko je morala demokratično izvoljena kosovska vlada leta 1991 zbežati s Kosova, je dobila polični azil najprej v Sloveniji, a ne za dolgo. Že slabo leto pozneje ji je slovenska oblast odrekla gostoljubje in preseliti se je morala v Nemčijo. Njen predsednik, Bujar Bukoshi, je vodil Sklad za Republiko Kosovo, v katerega so kosovski izseljenci prispevali sredstva za financiranje kosovske države "v senci" od 1991 do 1999 po principu treh odstotkov mesečnega dohodka. Vsak mesec so na Kosovo poslali okoli 1,3 milijona dolarjev za financiranje paralelnih institucij, največ za šolstvo. V Skladu je bilo 125 milijonov dolarjev in ko se je Bukoshi leta 1999 vrnil iz izgnanstva, se ni govorilo, da so bili tako ali drugače zlorabljeni v privatne namene, kajti pri vodenju sklada nikoli ni bilo nobenih nepravilnosti. Pač pa se je govorilo, da bi jih Bukoshi lahko namenil kosovski osvobodilni vojski (Kosova Liberation Army), ki ji ni nikoli dal nič. Kako se je financirala KLA, kam so vložili svoj denar in moči stotisoči kosovarskih izseljencev, med njimi konec devetdesetih samo v Nemčiji in Švici petstotisoč večinoma mladih moških od osemnajstega do petintridesetega leta, predvsem pa, kako je iz fantov, ki so izpolnili prijavnice v newyorškem Bronxu, nastala Atlantska brigada, je zgodba, ki se bere kot kriminalka.

Exile Patriotism iz naslova knjige je termin, ki ga avtor uporablja za oznako posebne vrste nacionalizma, ki ga je desetletja po drugi svetovni vojni gojil le majhen del hrvatske diaspore, v devetdesetih letih pa je prevladal nad Hrvati v tujini ter usodno zaznamoval razplet vojne v domovini. Majhno, odročno in revno območje Hercegovine, ki je med drugo svetovno vojno zaslovelo po najhujših grozodejstvih hrvaških ustašev nad srbskim in muslimanskim prebivalstvom, je imelo svoje prebivalstvo razseljeno po celem svetu. V številčno močni hrvaški diaspori so predstavljali peščico nepomembnih ljudi, ki s svojim ciljem, to je, obnova hrvaške države v mejah medvojne NDH, niso imeli nobenega vpliva, še manj ugleda. To se je začelo spreminjati, ko je leta 1987 izseljenske Hrvate v Kanadi obiskal zgodovinar Franjo Tuđman, človek s karizmo in s pedigrejem Titovega generala in disidentskega pisca. Iz obrobnihih figur hrvatske diaspore, po profesiji mehanikov in zidarskih mojstrov, po političnem prepričanju pa skrajnih desničarjev ter diplomiranega generala, ki si takrat ni upal niti sanjati o samostojni Hrvaški, kaj šele v okvirih NDH, je v par letih nastala uničujoča sila. Kako je lahko orožje, kupljeno s prostovoljnimi prispevki hrvaških izseljencev iz celega sveta in, med drugim, namenjeno obrambi Vukovarja, romalo v odročna hercegovaška mesteca in zrušilo mostarski most skupaj z vsemi upi, da je ideja za vojaško vzpostavitev medvojne NDH lahko samo politična blaznost, ne pa državotvorni projekt ob koncu 20. stoletja?

Glavni junak te zgodbe, Gojko Šušak, ki je umrl dve leti pred Franjom Tuđmanom, je bil pokopan z največjimi državnimi in vojaškimi častmi, v nagovorih pa omenjan kot hrvatski sin, rojen na Hrvaškem. Legendarni minister za obrambo je bil rojen v Širokem brijegu v Bosni in Hercegovini, mestu, ki je imelo tako strašen sloves, da so ga po drugi svetovni vojni preimenovali v Lištico, njegovo ustaško prebivalstvo pa zdesetkali. Šušak je konec šestdesetih let legalno emigriral v Kanado in se ukvarjal z različnimi posli ter s par somišljeniki gojil sovraštvo do komunistične Jugoslavije, Srbov in drugih Nehrvtov. Kot so povedali ljudje, ki so ga poznali v Kanadi, je bila to majhna skupina prenapetežev, ki so se na večjih hrvaških zborovanjih pomešali med ljudi in jim v roke tiščali svoje propagandno gradivo. Ne samo obiski Tuđmana konec osemdesetih let, ampak predvsem pozicije moči, ki so jih pridobili skrajneži znotraj hrvaške katoliške cerkve v diaspori, lahko razkrijejo del kompleksnega odgovora, kako je bilo možno, da je nepomembni zgodovinar zmagal na prvih demokratičnih volitvah in da so njegovo vlado sestavili ljudje z izključno antidemokratskimi političnimi idejami in ekspanzionističnimi cilji iz hrvaške diaspore. Tudi v tej zgodbi nastopajo stotine milijonov dolarjev izseljencev, ki so financirali domovinsko vojno, in tudi ta se bere kot kriminalka.

Tretja zgodba je zgodba o srbski diaspori. Šifro njene zapletenosti najlepše pojasni oče Irinej, v Clevelandu rojeni petdesetletnik, sin političnih srbskih beguncev po drugi svetovni vojni iz vzhodne Hrvaške. Vsak srbski otrok v ZDA ve, je pojasnil v pogovoru z avtorjem, da so bili Srbi in Američani zavezniki v dveh svetovnih vojnah in da oba naroda in obe državi povezujejo skupne vrednote. Kako je torej mogoče, da sta se Srbija in Amerika znašli na nasprotnih straneh, da je Amerika podprla Hrvate, Albance in

Muslimane, ki so bili fašisti, in napadla Srbijo, njihovo lojalno zaveznico? To bo njemu za vedno ostalo nerazumljivo. Prav tako kot bo srbski diaspori ostalo nerazumljivo, kako se je njihov sen o veliki Srbiji, ki bi obsegala Kosovo, Črno goro, večino Bosne in dele Hrvaške ter Makedonije, v skoraj desetletni domovinski vojni popolnoma sesul. Za razliko od Hrvatov in kosovskih Albancev njim ni bilo treba prispevati ne milijonov dolarjev za orožje, ne mladih fantov za vojsko. Vsega tega je imela domovina v izobilju. Kar so radodarno financirali, je bilo lobiranje, ki pa ni prineslo nobenega uspeha. Ta zgodba se ne bere kot kriminalka, ker je vse jasno že na začetku.

Balkanske vojne iz naslova so ena brezštevilnih definicij tega, kar se je zgodilo na tleh bivše Jugoslavije med leti 1991 in 1999. Številni novinarji in politični analitiki, in Paul Hockenos je eden od njih, ter še številnejši politiki so v tem desetletju uporabljali slikovite besedne zveze, kot so, krvavi konflikt, etnični spopadi ali izbruh prvobitnega sovraštva, pri tem pa to, kaj se je Jugoslaviji ob tem zgodilo, še danes ni čisto jasno. Je bila razbita, ukinjena, razgrajena, je propadla, razpadla, se je sesula? Kako naj pravzaprav razumemo te Balkanske vojne iz naslova knjige? Ali se balkanske vojne niso dogajale na začetku 20. stoletja in ne ob njegovem izteku? Skoraj prepričana sem, da je naslov določil urednik knjige in da je imel avtor pri tem bolj malo vpliva. Naslov govori predvsem o konceptualni, imenski, moralni in politični zmedi, ki se bo nesrečne epizode v zgodovini tega prostora, pol stoletja imenovanega Jugoslavija, držal na veke vekov. Balkanske vojne torej kot vojne na tleh bivše Jugoslavije, države, ki je obstajala dobrega pol stoletja in po mnenju Tonya Judta (*Postwar, A History of Europe since 1945*) ni razpadla, ni bila razbita, se ni sesula, pač pa je bila umorjena.

S poskusi razložiti to, kar se je dogajalo na balkanskem delu evropskega kontinenta petdeset let po koncu druge svetovne vojne, so se spoprijeli številni politični analitiki, politiki, diplomati, novinarji in seveda zgodovinarji in strokovnjaki različnih strok. Med temi knjigami je Paul Hockenosova posebej zanimiva. Avtor je analizo zastavil izvirno, saj se je vprašal, kakšno vlogo so pri vojnah v bivši Jugoslaviji odigrali izseljenci. Ker je sam več let novinarsko deloval v Jugoslaviji, tudi v času vojne, je dobro seznanjen s politično zapletenostjo tega prostora. Poleg tega se je zapletenega področja lotil z narativno metodo oziroma z novinarsko metodo pogovora in intervjuja. Šel se je pogovarjat z izseljenci doma in na tujem, zato vsebuje knjiga dragocene avtentične interpretacije tega, kar se je zgodilo, in kar nihče ni pričakoval, da se bo. Seveda ne dobimo interpretacij Sušaka, Tuđmana ali Rugove, zato pa slišimo skoraj vse druge pomembne osebe teh zgodb. Hockenos se je omejil na hrvaško, srbsko in kosovarsko diasporo, saj so te tri odigrale najpomembnejšo vlogo v »balkanskih vojnah« devetdesetih let in odločilno vplivale na razplet dogodkov. Pri tem je avtor nedvoumen in poudarja, da diaspore niso zakrivile vojne, a pri tem navede toliko podatkov, izjav, mrež in povezav, da je njihova ključna vloga več kot očitna.

Tuđman si je leta 1988 predstavljal postopno preureditev Jugoslavije, znotraj katere bi imela Hrvaška samostojen status, pa so mu njegovi novi prijatelji v Kanadi povedali, da ni časa čakati, da je treba doseči samostojno državo in priključiti večji del Bosne in Hercegovine takoj. Kosovska vlada v izgnanstvu in legitimni predsednik

Rugova so desetletje gojili prakso nenasilnega odpora, dokler ni med stotisoči mladih azilantov v Nemčiji in Švici izbruhnila odločenost, da se uprejo z orožjem in so to s pomočjo celotne diaspore tudi uresničili. Eno od zanimivih retoričnih vprašanj, ki jih zastavi Hockenos, se nanaša prav na njih: Kako so lahko pobudniki, ustanovitelji in voditelji KLA računali na pomoč mednarodnih velesil, ki je v tistem trenutku po nobenih analizah ni bilo mogoče pričakovati. In pomoč tudi dobili. V knjigi je sicer veliko več odgovorov kot vprašanj in Hockenosu uspe natančno opisati zgodbe, ki raziskovalce migracij opozarjajo predvsem na dvojje. Prvič, heterogenost izseljenskih skupnosti ali diaspor v političnih, kulturnih, razrednih in simbolnih pomenih je tako velika, da je vsako raziskovanje, ki tega ne upošteva, nesmiselno. In drugič, politični projekti, ki jih sestavijo posamezniki iz domovine in posamezniki iz diaspore so lahko tako destruktivni, da si domovina od njih še dolgo ne more opomoči. Diaspora pa lahko mirno živi naprej.

Mirjam Milharčič Hladnik